

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA IZOBRAŽEVANJE,
ZNANOST IN ŠPORT

CPI
CENTER RS ZA
POKLICNO
IZOBRAŽEVANJE

EVROPSKA UNIJA
EVROPSKI SKLAD
SOCIALNI SKLAD
NALOŽBA V VAŠO PRIHODNOST

Dijaki s posebnimi potrebami ter prilagajanje izvajanja vzgojno- izobraževalnega procesa

Mag. Simona R. Ožek

Ljubljana, april 2020

POVZETEK

Dijaki s posebnimi potrebami so raznolika skupina dijakov, ki so z odločbo Zavoda RS za šolstvo usmerjeni v različne srednješolske programe. To so dijaki, ki imajo različne, posebne vzgojno-izobraževalne potrebe, ki so opredeljene znotraj devetih skupin otrok s posebnimi potrebami. So posebej ranljiva skupina dijakov na področju vzgoje in izobraževanja, zato v Sloveniji velja poseben zakon, ki opredeljuje prilagajanje vzgojno-izobraževalnih programov, procesa ter izvajanje dodatne strokovne pomoči. To je Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (Uradni list RS, št. 58/11, 40/12 – ZUJF, 90/12 in 41/17 – ZOPOPP). Pri izvajanju vzgojno-izobraževalnega procesa za dijake s posebnimi potrebami tako izhajamo iz omenjenega Zakona in Pravilnika o dodatni strokovni in fizični pomoči za otroke s posebnimi potrebami (Uradni list RS, št. [88/13](#)), iz Kriterijev za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oz. motenj otrok s posebnimi potrebami ter si pomagamo z Navodili za prilagojeno izvajanje srednješolskih programov z dodatno strokovno pomočjo.

UVOD

Dijaki s posebnimi potrebami so raznolika skupina dijakov, ki so z odločbo Zavoda RS za šolstvo usmerjeni v različne srednješolske programe:

- Prilagojeno izvajanje programov z dodatno strokovno pomočjo (t. i. redne srednje šole na vseh izobrazbenih ravneh).
- Prilagojeni programi za posamezne skupine otrok s posebnimi potrebami (npr. gluhi in naglušni dijaki, dijaki z govorno-jezikovnimi motnjami, gibalno ovirani dijaki na ravni NPI, SPI in SSI).

Dijaki s posebnimi potrebami so posebej ranljiva skupina dijakov na področju vzgoje in izobraževanja, zato v Sloveniji velja poseben zakon, ki opredeljuje to področje. To je Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (Uradni list RS, št. 58/11, 40/12 – ZUJF, 90/12 in 41/17 – ZOPOPP, v nadaljevanju Zakon). Zakon med drugim opredeljuje tudi prilagojeno izvajanje srednješolskih programov z dodatno strokovno pomočjo za dijake s posebnimi potrebami. Pri izvajanju vzgojno-izobraževalnega procesa za dijake s posebnimi potrebami tako izhajamo iz omenjenega Zakona in Pravilnika o dodatni strokovni in fizični pomoči za otroke s posebnimi potrebami (Uradni list RS, št. 88/13), iz Kriterijev za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oz. motenj otrok s posebnimi potrebami ter si pomagamo z Navodili za prilagojeno izvajanje srednješolskih programov z dodatno strokovno pomočjo.

Zakon:

<http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5896>

Pravilnik:

<http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV11835>

Kriteriji:

<https://www.zrss.si/digitalnknjiznica/kriteriji-puopp-2015/files/assets/common/downloads/publication.pdf>

Navodila:

https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Izobrazevanje-otrok-s-posebnimi-potrebami/SS/Navodila_poklicno_in_DSP.pdf

https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Izobrazevanje-otrok-s-posebnimi-potrebami/SS/Navodila_AM_NPI.pdf

Prilagojeno izvajanje programov, skladno z Zakonom, zajema:

- **prilagajanje vzgojno-izobraževalnega procesa** glede na vrsto in stopnjo primanjkljaja, ovire oziroma motnje posameznega dijaka s posebnimi potrebami,
- **izvajanje dodatne strokovne pomoči.**

Tako **prilagajanje vzgojno-izobraževalnega procesa** glede na vrsto in stopnjo primanjkljaja, ovire oziroma motnje posameznega dijaka s posebnimi potrebami kot **izvajanje dodatne strokovne pomoči** je treba, **skladno z Zakonom, natančneje opredeliti v individualiziranem programu za vsakega dijaka s posebnimi potrebami posebej.**

PRILAGAJANJE VZGOJNO-IZOBRAŽEVALNEGA PROCESA

Dijakom s posebnimi potrebami, ki so usmerjeni v izobraževalne programe s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo, se glede na vrsto in stopnjo primanjkljaja, ovire oziroma motnje lahko prilagodi:

- organizacija,
- način preverjanja in ocenjevanja znanja,
- napredovanje,
- časovna razporeditev pouka.

Prilagajanje predstavlja izjemno pomembno področje za uspešen vzgojno-izobraževalni proces za vsakega dijaka s posebnimi potrebami. Prilagajanje, ki poseže tudi na področje didaktike in metodike učiteljevega dela v oddelku in timsko iskanje ustreznih načinov, strategij, pristopov za uspešno usvajanje učnih vsebin in razvoj potencialov, je pogosto najpomembnejši dejavnik, ki prispeva k uspešnemu zaključku srednješolskega izobraževanja.

IZVAJANJE DODATNE STROKOVNE POMOČI

Poleg prilagajanja vzgojno-izobraževalnega procesa je za celostno podporo dijaku s posebnimi potrebami pomembno tudi izvajanje dodatne strokovne pomoči. Ta posameznemu dijaku s posebnimi potrebami omogoči specialno in socialno rehabilitacijo za lažje premagovanje primanjkljajev, učenje veščin in spretnosti, ki so pomembne za socialno vključevanje, ter podporo pri usvajanju učne snovi.

Izvajanje dodatne strokovne pomoči zajema tri različne vrste podpore:

- **pomoč za premagovanje primanjkljajev, ovir oziroma motenj,**
- **učno pomoč,**
- **svetovalno storitev.**

Pomoč za premagovanje primanjkljajev, ovir oziroma motenj

Izvajanje tovrstne pomoči je usmerjeno v podporo močnih področij dijaka ter učenje strategij za premagovanje primanjkljajev. Praviloma jo izvajajo specialno izobraženi strokovni delavci, kot so specialno-rehabilitacijski pedagogi, socialni pedagogi, logopedi, surdopedagogi, tiflopedagogi in drugi. Predlagajo, načrtujejo in izvajajo individualizirani program za premagovanje primanjkljajev ovir oz. motenj in krepitev močnih področij za posameznega dijaka s posebnimi potrebami.

Učna pomoč

Izvajanje tovrstne pomoči poteka tudi v programih nižjega in srednjega poklicnega izobraževanja, v primeru dolgotrajne bolezni, zaradi katere je bil otrok od pouka odsoten dva meseca ali več, pa tudi v drugih programih srednjega izobraževanja. Dodatno strokovno pomoč kot učno pomoč izvajajo praviloma ustrezno usposobljeni učitelji, ki dijaka podpirajo na učnem področju, pri usvajanju in utrjevanju učnih vsebin in strategij učenja, skladno z njegovimi potrebami in posebnostmi.

Svetovalna storitev

Dodatno strokovno pomoč kot svetovalno storitev praviloma izvajajo svetovalni delavci oziroma drugi strokovni delavci. Namen svetovalne storitve je ustvarjanje vključujočega okolja za dijaka s posebnimi potrebami in za druge dijake.

Izvajanje svetovalne storitve obsega:

- izobraževanje za strokovne delavce s področja vzgoje in izobraževanja dijakov s posebnimi potrebami in procesov socialnega vključevanja,
- svetovanje in podporo strokovnim delavcem (npr. individualna podpora, skupinska podpora v obliki supervizije, intervizije, podpornih skupin ...),
- individualno svetovanje staršem dijakov s posebnimi potrebami, dijaku samemu in/ali družini,
- delo s starši drugih dijakov v razredu,
- delo z razredom v obliki socialnih iger ali drugih oblik in metod dela za ustvarjanje spodbudnega učnega okolja in dobre klime.

V Odločbi Zavoda RS za šolstvo o usmerjanju za posameznega otroka je opredeljeno, katera vrsta dodatne strokovne pomoči je za posameznega dijaka predvidena, koliko ur in kdo naj jo izvaja.

RAZLIČNE SKUPINE DIJAKOV S POSEBNIMI POTREBAMI IN OSNOVNI PRISTOPI VZGOJNO-IZOBRAŽEVALNEGA DELA

Za zagotavljanje uspešnega srednješolskega izobraževanja za dijake s posebnimi potrebami Zakon predvideva pripravo, spremljanje ter evalviranje individualiziranega programa za vsakega dijaka s posebnimi potrebami posebej. Za uspešno načrtovanje, izvajanje, spremljanje ter evalviranje individualiziranega programa pa je nujno dobro poznavanje in razumevanje osnovnih, posebnih vzgojno-izobraževalnih potreb vsakega dijaka s posebnimi potrebami posebej. Tako bomo v nadaljevanju predstavili pomembne značilnosti različnih skupin dijakov s posebnimi potrebami in iz tega izhajajoče osnovne pristope vzgojno-izobraževalnega dela. Pri tem izhajamo iz javno veljavnih Navodil za izvajanje vzgojno-izobraževalnih programov s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo na ravni osnovne in srednje šole ter Kriterijev za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oz. motenj otrok s posebnimi potrebami.

Kriteriji:

<https://www.zrss.si/digitalnahnjiznica/kriteriji-puopp-2015/files/assets/common/downloads/publication.pdf>

Bolj podrobne informacije o dijakih s posebnimi potrebami in o prilagajanju vzgojno-izobraževalnega procesa, organizaciji in izvajanju pouka ter o didaktičnih pripomočkih in opremi si lahko preberete v Navodilih za izvajanje vzgojno-izobraževalnih programov s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo na ravni osnovne in srednje šole na spodnjih povezavah Ministrstva za izobraževanje znanost in šport:

Navodila za programe poklicnega in strokovnega izobraževanja

https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Izobrazevanje-otrok-s-posebnimi-potrebami/SS/Navodila_poklicno_in_DSP.pdf

https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Izobrazevanje-otrok-s-posebnimi-potrebami/SS/Navodila_AM_NPI.pdf

Navodila za vzgojno-izobraževalni program s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo za osnovno šolo

https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Izobrazevanje-otrok-s-posebnimi-potrebami/OS/Navodila_9-letna_OS.pdf

<https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Izobrazevanje-otrok-s-posebnimi-potrebami/OS/Dopolnitev-navodil-Navodila-za-delo-z-ucenci-z-avtisticnimi-motnjami-.pdf>

Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami navaja različne skupine otrok s posebnimi potrebami. Izraz ‚otroci‘ je uporabljen za otroke v vzgoji in izobraževanju po celotni vertikali in vključuje tudi dijake. Ne glede na to bo v nadaljevanju uporabljen izraz ‚dijaki‘.

In sicer so:

- dijaki z motnjami v duševnem razvoju,
- slepi in slabovidni dijaki oziroma dijaki z okvaro vidne funkcije,
- gluhi in naglušni dijaki,
- dijaki z govorno-jezikovnimi motnjami,
- gibalno ovirani dijaki,
- dolgotrajno bolni dijaki,
- dijaki s primanjkljaji na posameznih področjih učenja,
- dijaki z avtističnimi motnjami ter
- dijaki s čustvenimi in vedenjskimi motnjami.

Dijaki z motnjami v duševnem razvoju

Dijaki z motnjami v duševnem razvoju se vključujejo praviloma v nižje poklicne srednješolske programe ter posebne programe. V nižje poklicne programe se umerja dijake z lažjo motnjo v duševnem razvoju. Poleg lažje motnje v duševnem razvoju imajo lahko dijaki tudi druge primanjkljaje, ki pomembno vplivajo na njihovo uspešnost pri šolskem delu ter socialnem vključevanju v srednješolsko izobraževanje. Zato je pomembno poznati osnovne značilnosti delovanja ter izkazane druge primanjkljaje. Ko govorimo o motnjah v duševnem razvoju, govorimo o motnjah, ki so nevrološko pogojene razvojne motnje in se kažejo pred dopolnjenim 18. letom starosti. Kažejo se v pomembno nižjih intelektualnih sposobnostih ter pomembnih odstopanjih v prilagoditvenih spretnostih. Težave na področju prilagoditvenih spretnosti se kažejo kot težave pri socialnem prilagajanju, komunikaciji, vstopanju v medosebne odnose, razumevanju socialnih situacij in kot druge težave.

Ločimo različne motnje v duševnem razvoju:

- dijake z lažjo motnjo v duševnem razvoju,
- dijake z zmerno/težjo/težko motnjo v duševnem razvoju, ki se izobražujejo v posebnih programih vzgoje in izobraževanja.

Za dijake s tovrstnimi primanjkljaji je pomemben dejavnik uspešne vzgoje in izobraževanja uporaba prilagojenih slikovnih in konkretnih didaktičnih gradiv, izvajanje vzgojno-izobraževalnega procesa na konkretni ravni, vizualna in druga pomagala za komunikacijo in drugo.

Slepi in slabovidni dijaki oziroma otroci z okvaro vidne funkcije

Dijaki s tovrstnimi primanjkljaji imajo težave pri okvarah vida na različnih stopnjah, od popolne slepote, po različnih stopenj slabovidnosti do približno normalnega vida (npr. zmer-no slabovidni, težje slabovidni, slabovidni z zoženim vidnim poljem, slepi z ostankom vida, slepi z minimalnim ostankom vida, popolnoma slepi, slepi z zoženim vidnim poljem itd.).

Kako in v kakšni meri bodo primanjkljaji pri slepih in slabovidnih oz. pri dijakih z okvaro vidne funkcije izraženi, je odvisno od:

- stopnje izgube vida,
- starosti, v kateri je prišlo do izgube vida,
- časa, v katerem je bila izguba vida prepoznana,
- časa, v katerem je dijak dobil ustrezno obravnavo in tiflopedagoško pomoč,
- dijakovih sposobnosti in morebitnih dodatnih težav ter podpore, ki jo zmora dijaku nuditi njegovo ožje in širše okolje.

Za dijake s tovrstnimi primanjkljaji je pomemben dejavnik uspešne vzgoje in izobraževanja uporaba prilagojenih didaktičnih gradiv, ki temeljijo na tipni in slušni osnovi, ustreznih pripomočkov ter pomagal za orientacijo, Braillova pisava, prilagajanje okolja za samostojno delovanje in drugo.

Gluhi in naglušni dijaki

Gluhi in naglušni dijaki so ovirani na področju sprejema slušnih informacij iz okolja. Posledično so primanjkljaji prisotni:

- pri razvoju govora in jezika,
- v komunikaciji,
- v socialnih interakcijah,
- pri splošni poučenosti,
- pri prilagajanju vedenja okolju.

Kako in v kakšni meri bodo omenjeni primanjkljaji izraženi, je odvisno od:

- stopnje izgube sluha,
- starosti, v kateri je prišlo do izgube sluha,
- časa, v katerem je bila izguba sluha prepoznana,
- časa, v katerem je dijak z izgubo sluha prejel ustrezen slušni pripomoček, obravnavo, kakšno je njegovo okolje ...

Za gluhe in naglušne dijake praviloma velja, da je pomemben dejavnik za uspešno vzgojo in izobraževanje uporaba prilagojenih didaktičnih gradiv, ki temeljijo na vizualnih ponazoritvah in pomagalih, možnost podpore s strani tolmača, komunikacije v slovenskem znakovnem jeziku, možnost odgledovanja. Zanje je značilno, da dobro opazujejo in berejo telesno govorico. Ta komunikacijska pot je učinkovita tudi za učenje učnih vsebin in drugih veščin ter spretnosti.

Dijaki z govorno-jezikovnimi motnjami

Dijaki z govorno-jezikovnimi motnjami so skupina dijakov, ki imajo samo govorne motnje ali pa so te združene z jezikovnimi motnjami.

Kažejo se na različne načine:

- Dijaki z govorno motnjo največkrat zaradi slabo razvite motorike govoril ne izgovarjajo enega ali več glasov ali ga/jih nadomeščajo z drugimi glasovi. Sem spadajo tudi glasovne motnje (npr. hripav glas, nenavaden glas) ali motnje ritma (npr. jecljanje, prehitevanje govor, upočasnjen govor).
- Dijaki z jezikovno motnjo morda ustrezno izgovarjajo vse glasove, vendar imajo primanjkljaje pri razumevanju in/ali uporabi govornega, pisnega ali drugega komunikacijskega sistema.
- Dijaki z govorno-jezikovnimi motnjami kažejo primanjkljaje na področju pripisovanja pomena, sestave stavkov povedi, kombinacije glasov, besed, sprejemanja slušnih informacij, veščin branja in pisanja, slušnega spomina, organizacije in vzdrževanja pozornosti itd.
- Dijaki težko ustno in/ali pisno obnovijo učne vsebine, prav tako težko prikličejo besede, ki jih potrebujejo.

Za dijake s tovrstnimi primanjkljaji je pomemben dejavnik uspešne vzgoje in izobraževanja uporaba prilagojenih slikovnih didaktičnih gradiv, posredovanje informacij v razumljivih, kratkih in enoznačnih oblikah, učenje po lastnih izkušnjah, uporaba raznovrstnih senzornih poti za razumevanje in usvajanje učnih vsebin ter drugo.

Gibalno ovirani dijaki

Za gibalno ovirane dijake so značilna raznovrstna obolenja in poškodbe gibalnega sistema zaradi različnih vzrokov. Gre za zgodnja obolenja, ki nastanejo pred porodom, med ali po njem.

Sem spadajo:

- cerebralna paraliza,
- živčno-mišična obolenja,
- spina-bifida (hidrocefalus),
- travme hrbtenjače,
- drugo.

Gibalna oviranost se lahko kaže tudi zaradi različnih poškodb, stanja po operaciji tumorjev itd.

Poleg primarnih težav, ki se pojavljajo na motoričnem področju, se posledice poškodb, okvar ali obolenj kažejo tudi na področjih:

- govora (govorno-jezikovni in širši komunikacijski primanjkljaji, pomanjkljiva artikulacija, slabše razumevanje besed ter zapornitve, skromnejši besedni zaklad, pomanjkljiva raba pojmov),
- vidnega zaznavanja (pogosto nastopijo zaradi motenj mišičnega tonusa),
- slušnega zaznavanja (kot posledica različne stopnje izgube sluha),
- orientacije, spomina, pozornosti, koncentracije in motivacije.

Pojavijo se lahko tudi epilepsija in druge težave.

Za dijake s tovrstnimi primanjkljaji je pomemben dejavnik uspešne vzgoje in izobraževanja uporaba prilagojenih didaktičnih gradiv in pripomočkov za gibanje in mobilnost, razdelitev učne snovi po sklopih in manjših delih, uvajanje več odmorov ter omejevanje motečih dražljajev, posredovanje natančnih navodil, pomoč in vodenje pri oblikovanju zapisov in vključevanje dodatnih pojasnil ter drugo.

Dolgotrajno bolni dijaki

Dolgotrajno bolni dijaki so dijaki z dolgotrajnimi, tj. s kroničnimi boleznimi, obolenji oziroma motnjami. Dolgotrajna bolezen je tista, ki praviloma ne izzveni prej kot v treh mesecih. Med dolgotrajne bolezni sodijo kardiološke, endokrinološke, gastroenterološke, alergološke, revmatološke in druge avtoimunske bolezni oziroma obolenja, pa tudi nefrološke, onkološke, hematološke, dermatološke, nevrološke in psihiatrične bolezni. Težave, ki jih dijaki zaradi teh obolenj imajo oziroma se spopadajo, so:

- utrujenost, slabo počutje, bolečine,
- številne preiskave, posegi, bivanje v bolnišnici, intenzivno in zahtevno zdravljenje,
- manj možnosti za druženje z vrstniki in praviloma več omejitev (hrana, gibanje),
- številne druge težave.

Za dijake s tovrstnimi primanjkljaji je pomemben dejavnik uspešne vzgoje in izobraževanja pomoč pri urejanju zapisov učne snovi (možnost fotokopij, manjši obseg samostojnih zapisov, posredovanje izročkov ...), dobra časovna struktura, načrtovanje in organizacija šolskih obveznosti, možnosti zagotavljanja individualnega dela in dela na domu, podpora pri socialnih interakcijah in socialnem vključevanju ter drugo.

Dijaki s primanjkljaji na posameznih področjih učenja

Primanjkljaji na posameznih področjih učenja se praviloma izražajo v motnjah delovanja osrednjega živčnega sistema in se kažejo na različnih področjih učenja:

- branje, pisanje, pravopis, računanje ter vplivajo na sposobnost interpretiranja in povezovanja znanih informacij,
- pozornost, pomnjenje, mišljenje, koordinacija, komunikacija, v razvoju socialnih spretnosti in z emocionalnim razvojem.

Tako ločimo različne izrazne oblike:

- disleksijo (dijak težje pravilno in tekoče bere),
- disgrafijo (dijak težje pravilno in tekoče piše),
- specifične učne težave pri matematiki (težave pri osnovnih aritmetičnih spretnostih (+/-/:/×),

- dispraksijo (povprečne ali nadpovprečne intelektualne sposobnosti v povezavi s težavami pri motoriki – šport, geometrija, pisanje, likovno izražanje ...),
- težave pri grafomotoriki (oblikovanje črk in drugih pisnih znamenj, grafični simboli ...).

Za dijake s tovrstnimi primanjkljaji je pomemben dejavnik uspešne vzgoje in izobraževanja uporaba prilagojenih specifičnih pomagala, didaktičnih gradiv in drugih pripomočkov. V učnem procesu je treba zagotoviti več ustrezno strukturiranega časa v procesu pridobivanja, utrjevanja in ponavljanja učnih vsebin, možnost kratkih odmorov za počitek, sprostitvev, umirjanje ali gibalno dejavnost med posameznimi dejavnostmi in drugo.

Dijaki z avtističnimi motnjami

Dijaki z avtističnimi motnjami kažejo kvalitativne posebnosti v socialni interakciji in komunikaciji, ki se lahko različno izrazijo. Značilni so ponavljajoči se stereotipni vzorci vedenja, zanimanja in aktivnosti, ki se pri poučevanju in učenju izkazujejo kot poseben izziv. Za dijake z avtističnimi motnjami so značilne senzorične posebnosti, saj so premalo ali preveč občutljivi na določene dražljaje iz okolja. Na primer dijaka moti hrup, vonj, okus, dotik, svetloba in še kaj, zaradi česar se težko zbere in sledi pouku oziroma kaže nesprejemljiva vedenja v šolskem okolju. Kot posledica tovrstnega delovanja se kažejo še čustvene in vedenjske posebnosti ter posebnosti v motivaciji za učenje.

Njihovo osnovno čustveno doživljanje je tesnoba, ki jo blažijo z rituali, rutinami in umiki. Težko berejo telesno govorico drugih ljudi, imajo težave pri razumevanju čustev in gledišča drugih ter razmišljajo v slikah. Njihovo drugačno razumevanje sveta je pogojeno z drugačnim razvojem in strukturo možganov.

Dijaki z avtističnimi motnjami so si med seboj zelo različni, zato je treba odkriti zakonitosti delovanja vsakega dijaka posebej, da lahko uspešno načrtujemo in izvajamo vzgojno-izobraževalni proces.

Za dijake s tovrstnimi primanjkljaji je pomemben dejavnik uspešne vzgoje in izobraževanja uporaba prilagojenih slikovnih didaktičnih gradiv in pripomočkov za strukturirano izvajanje vzgojno-izobraževalnega procesa, pri katerem dijak ve, kaj je njegova naloga, kaj bo sledilo in kdaj se bo dejavnost zaključila. Navodila za delo naj bodo v kratkih stavkih, razumljiva in konkretna. Sproti je treba preverjati razumevanje navodil in vsebin ter drugo.

Izobraževanje dijakov z avtističnimi motnjami naj vključuje tudi vsebine za sistematično usvajanje spretnosti prilagajanja s področja čustvenega opismenjevanja, socialnega učenja ter komunikacijskih veščin.

Dijaki s čustvenimi in vedenjskimi motnjami

Dijaki s čustvenimi in vedenjskimi motnjami kažejo posebnosti v čustvenem odzivanju in vedenju, ki je dalj časa prisotno in odstopa od razvojno pričakovanih, normativnih vzorcev čustvovanja in/ali vedenja. Motnje čustvovanja in vedenja so posledica številnih neugodnih vzgojnih dejavnikov, kot so zanemarjanje, zloraba ali razvajenost.

Za dijake, ki kažejo motnje v čustvovanju in vedenju, je značilno še:

- vedenje in/ali čustvovanje je nekontrolirano ali iracionalno, motnje se pojavljajo v najmanj dveh okoljih (npr. v šoli, doma, v vrstniški skupini, širšem okolju),

- motnje pomembno ovirajo otrokovo učinkovitost in prilagajanje na enem ali več področjih (npr. učni uspeh, socialni odnosi, prilagajanje šolskim pravilom, skrb zase),
- odzivanje okolja na vedenje dijakov ni ustrezno; motnje razširi in poglobi in dijak, 'da bi preživel', začne razvijati obrambno vedenje (npr. se upira, taji, laže, tudi sprijazni z zanj neugodnimi sodbami, se vda usodi, sprejme vlogo, ki mu jo 'določi' njegovo socialno okolje itd.).

Osebni odnos je prvi pogoj za uspešen vzgojno-izobraževalni proces pri dijakih s čustvenimi in vedenjskimi motnjami. Odnos izkažemo tako, da dijaka sprejmemo z vsemi njegovimi težavami, razumemo njegovo stisko, sprejemamo njegova stališča, čeprav jih ne odobravamo, in mu damo vedeti, da nam ni vseeno zanj.

Za dijake s tovrstnimi primanjkljaji je pomemben dejavnik uspešne vzgoje in izobraževanja odnos, ki ga vzpostavimo z dijakom, uporaba prilagoditev in različnih strategij, s katerimi dijakov ne stigmatiziramo, izločujemo in označujemo. Ti dijaki naj ostanejo del razrednega kolektiva. Učinkovita je uporaba prilagojenih slikovnih didaktičnih gradiv in pripomočkov. Več časa je treba nameniti utrjevanju in ponavljanju snovi. Dijaki naj bodo čim bolj aktivni, učna snov naj bo oblikovana v krajše vsebinske sklope, uporabijo naj se različne oblike in metode v isti uri, da je pouk bolj dinamičen. Več časa je treba nameniti dodatnemu pojasnjevanju ter opaziti in pohvaliti vsak napredek dijaka. Uporabljamo veliko spodbud. Spodbujamo strpnost in tolerantnost z ustreznimi vsebinami in dejavnostmi v razredu, še posebej, ko se vedenje dijaka poslabša. Z ustrežno podporo ob poslabšanju vedenja, razumljivo strukturo, ustreznim čustvenim opismenjevanjem ter ustreznim učenjem sprejemljivejših oblik vedenja v timske sodelovanju je treba vztrajati dalj časa.

SPLOŠNA PRIPOROČILA ZA IZVAJANJE VZGOJNO-IZOBRAŽEVALNEGA PROCESA Z DIJAKI S POSEBNIMI POTREBAMI

Pri izvajanju vzgoje in izobraževanja na ravni srednje šole za dijake s posebnimi potrebami si lahko pomagamo še z nekaterimi splošnimi priporočili in usmeritvami, ki pomembno prispevajo k **uspešnemu izobraževanju dijaka s posebnimi potrebami**:

- priprava in dobro načrtovanje na podlagi ustreznih informacij o dijakovih posebnostih naj zajema velik del učiteljevega dela,
- poskrbeti je treba za vzpostavitev varnega in spodbudnega učnega okolja, s prijetno klimo in odprto komunikacijo, strukturiranim vodenjem skupine ter ustreznimi odnosi, ki temeljijo na razumevanju in spoštovanju različnosti,
- dobro in sprotno timsko sodelovanje in usklajevanje vseh, ki delajo z dijakom s posebnimi potrebami in so imenovani v strokovno skupino za pripravo, izvajanje, spremljanje in evalviranje individualiziranega programa,
- posebno pozornost je treba nameniti prilagoditvam prostora (izogibanje motečim senzornim dražljajem, zagotavljanje stalnosti, predvidljivosti, organiziran material v prostoru, sedežni red, ustrezna osvetlitev, možnost sprotne spremljanja ...),
- posvetiti se je treba organizaciji časa (več časa za usvajanje vsebin, s posebnim poudarkom na odmore, manjši sklopi, jasna časovna opredeljenost, konec in začetek aktivnosti ...),
- oprema in didaktični pripomočki so lahko izredno učinkoviti, če so ustrezno uporabljeni in osmišljeni (pripomočki za organizacijo, postopkovniki, vizualni in drugi urniki, vizualno predstavljena navodila, opomniki, zasloni za oblikovanje mirnega kotička,

- oprema za oblikovanje umika, tipna in glasovna pomagala, prilagojeno pohištvo ...),
- poučevanje in učenje naj bo načrtovano, skladno z vzgojno-izobraževalnimi potrebami posameznega dijaka (ustrezen odnos, prilagojena komunikacija, posebna pozornost pri podajanju navodil, zaključevanju aktivnosti, pomoč pri izvajanju aktivnosti, specifična motiviranja, organizacija zapiskov ...),
- samo podajanje vsebine naj bo ustrezno odmerjeno (bistvene zadeve, preproste besede, malo strokovne terminologije, prilagojeno tempu dijaka, preverjanje razumevanja, konkretno, izkustveno, razumljivo, kratko, veliko slikovnega/vizualnega materiala in veččutnega materiala, dijake vključiti kot sogovornike, jim dati vlogo ter jih zaposliti ...),
- prilagajati je treba oblike poučevanja (v manjši skupini, v parih, individualno, delavnice, projektne naloge ...),
- drugo.

SMERNICE ZA OBLIKOVANJE INDIVIDUALIZIRANEGA PROGRAMA ZA DIJAKE S POSEBNIMI POTREBAMI

Zakon opredeljuje, da je za dijake s posebnimi potrebami treba pripraviti individualizirani program, kjer se opredelijo načini prilagajanja vzgojno-izobraževalnega procesa in izvajanje dodatne strokovne pomoči ter drugo. Priprava individualiziranega programa zajema več postopnih korakov, ki jim je treba nameniti dovolj časa. Šola mora najpozneje v roku 30 dni po dokončnosti odločbe izdelati za dijaka s posebnimi potrebami individualizirani program, ga izvajati, spremljati in evalvirati ter ponovno načrtovati.

Govorimo o procesu oblikovanja individualiziranega programa, ki naj poteka po korakih:

1. Imenovanje strokovne skupine

Za pripravo in spremljanje izvajanja individualiziranega programa ravnatelj srednje šole imenuje strokovno skupino, ki jo sestavljajo strokovni delavci, ki bodo sodelovali pri izvajanju vzgojno-izobraževalnega programa. Skladno s tem so člani strokovne skupine vsi učitelji, ki učijo posameznega dijaka, svetovalni delavec, izvajalec dodatne strokovne pomoči in drugi. Spremljevalec za dijake s posebnimi potrebami ni strokovni delavec, je pa pomemben člen in naj sodeluje v strokovni skupini ter upošteva navodila članov strokovne skupine.

2. Razdelitev vlog in nalog znotraj strokovne skupine

Pomembno je, da vsaka šola opredeli, kdo je vodja strokovne skupine in kdo so člani strokovne skupine. Prav tako je pomembno, da so naloge vseh članov v strokovni skupini konkretno določene in opredeljene. Priporoča se, da je vodja strokovne skupine razrednik, svetovalni delavec ali koordinator za dijake s posebnimi potrebami. Vsi člani strokovne skupine pa naj aktivno sodelujejo pri celotnem procesu načrtovanja, izvajanja, spremljanja in evalvacije ter ponovnega načrtovanja.

3. Izdelava individualiziranega programa

Strokovna skupina deluje po principu timskega dela, kjer potekajo skupne izmenjave za skupno načrtovanje izdelave individualiziranega programa. Strokovna skupina mora skladno z Zakonom opredeliti naslednje elemente individualiziranega programa, ki jih opredeli skladno z vzgojno-izobraževalnimi potrebami vsakega dijaka s posebnimi potrebami posebej:

- cilji in oblike dela na posameznih vzgojno-izobraževalnih področjih,
- strategije vključevanja dijaka s posebnimi potrebami v skupino,
- potrebne prilagoditve pri preverjanju in ocenjevanju znanja, doseganju standardov in napredovanju,
- uporaba prilagojene in pomožne izobraževalne tehnologije,
- izvajanje morebitne fizične pomoči,
- izvajanje morebitnega tolmačenja v slovenskem znakovnem jeziku,
- morebitno prehajanje med programi ter potrebne prilagoditve pri organizaciji,
- časovna razporeditev pouka,
- veščine za čim večjo samostojnost v življenju (prilagoditvene spretnosti) in načrt vključitve v zaposlitev.

Strokovna skupina mora v individualiziranem programu opredeliti tudi:

- organizacijo in izvedbo dodatne strokovne pomoči za premagovanje primanjkljajev, ovir oziroma motenj,
- izvajanje učne pomoči,
- izvajanje svetovalne storitve,
- naloge morebitnega spremljevalca.

Skladno z zgornjimi opredelitvami naj individualizirani program vsebuje naslednje elemente:

- Osnovni podatki o dijaku
- Ocena funkcioniranja/globalna ocena dijaka

Ocena funkcioniranja je pomembno izhodišče za pripravo individualiziranega programa za dijaka s posebnimi potrebami. Je opredelitev obstoječega stanja dijaka oziroma posnetek njegovega funkcioniranja. Znotraj globalne ocene opredelimo dijakova močna področja, kaj zna, zmore in na katerih področjih potrebuje podporo. Globalno oceno najlažje opredelimo na podlagi opazovanj članov strokovne skupine, informacij s strani staršev in dijaka samega ter informacij s strani zunanjih strokovnjakov, osnovne ali prejšnje šole oziroma drugih (npr. spremljevalca ...). Globalna ocena je rezultat skupinskega dela in nastane v soglasju vseh članov strokovne skupine.

- Cilji vzgojno-izobraževalnega dela

Izhajajo iz globalne ocene funkcioniranja dijaka in se neposredno navezujejo na tista področja, kjer dijak potrebuje podporo. Cilje opredelimo po posameznih področjih, kjer presodimo, da jih bomo lahko dosegli in je smiselno, da dijaka podpremo. Cilji naj bodo realni, merljivi, maloštevilni, konkretni in kratkoročni. Ciljev iz učnih načrtov na tem mestu ne opredeljujemo.

- Prilagoditve, načini dela, oblike, metode, strategije ...

V dokumentu opredelimo, kako bomo cilje dosegli na različnih področjih in s strani različnih članov strokovne skupine. Kako jih bodo uresničevali učitelji, kako izvajalec dodatne strokovne pomoči in kako svetovalni delavec. Tukaj se opredelijo vse potrebne prilagoditve, pristopi, načini dela, strategije in oblike ter metode dela, skladno s postavljenimi cilji in vzgojno-izobraževalnimi potrebami dijaka s posebnimi potrebami. Prav tako se tukaj opredelijo prilagoditve pri preverjanju in ocenjevanju znanja ter naloge spremljevalca.

- Spremljanje napredka in evalvacija

V dokumentu opredelimo, kako bomo poskrbeli za spremljanje in evalvacijo. Opredelimo srečevanja strokovne skupine in dinamiko sodelovanja s starši in dijakom pri spremljanju in evalvaciji. Tako naj bodo razvidni sklepi sestankov za spremljanje in evalvacijo ter vsebinska evalvacija, iz česar naj sledijo morebitne dopolnitve oziroma spremembe individualiziranega programa.

- Drugo

V dokumentu naj bodo navedeni tudi imenovani člani strokovne skupine, vodja strokovne skupine in drugi pomembni deležniki. Iz dokumenta naj bo razvidna vključitev staršev in dijaka v izdelavo in spremljanje individualiziranega programa. Priporoča se, da so v prilogi individualiziranega programa dodani zapisniki sestankov strokovne skupine, sprejeti sklepi ter zapisniki sestankov s starši in drugo.

4. Izvajanje individualiziranega programa

Individualizirani program je vodilo strokovnim in drugim delavcem v srednji šoli, kako naj izvajajo vzgojno-izobraževalni proces za vsakega dijaka s posebnimi potrebami posebej, da bo ta uspešen. S smiselno postavljenimi cilji, razdeljenimi nalogami ter opredeljenimi prilagoditvami, načini, pristopi ter oblikami dela je individualizirani program lažje prenesti v vsakdanjo prakso, izvajanje programa je lahko izredno učinkovito, napredek dijaka pa viden. V primerih, ko se zapisani elementi individualiziranega programa ne prenesejo v prakso in/ali jih je težko izvajati v praksi, so učinkovitost, napredek in uspeh dijaka vprašljivi.

5. Spremljanje in evalvacija individualiziranega programa

Enako pomembno kot izdelati individualizirani program in ga izvajati, je spremljati in evalvirati izvajanje individualiziranega programa. Potrebno je aktivno, partnersko in kontinuirano sodelovanje vseh v strokovni skupini. Strokovna skupina naj najmanj v vsakem vzgojno-izobraževalnem obdobju individualizirani program evalvira in ga po potrebi spremeni. Priporoča se, da se strokovna skupina v prvem letu dijakovega izobraževanja sestane trikrat na leto, in sicer ob začetku šolskega leta, ko se individualizirani program izdelava, ob zaključku prvega ocenjevalnega obdobja in ob zaključku šolskega leta. Pri tem evalvira cilje in pristope ter po potrebi opredeli nove. Individualizirani program za naslednje leto dijakovega izobraževanja naj nastane iz evalvacije ob koncu šolskega leta. V drugem in naslednjih letih dijakovega izobraževanja naj se strokovna skupina sestane najmanj dvakrat, ob zaključku prvega ocenjevalnega obdobja in ob zaključku šolskega leta, ko se iz evalvacije individualiziranega programa za tekoče leto izdelava individualizirani program za naslednje šolsko leto.

6. Vloga staršev in dijaka pri pripravi in spremljanju individualiziranega programa

V pripravo in spremljanje individualiziranega programa morajo biti vključeni tudi starši in dijak s posebnimi potrebami. Starši naj bodo z vsebino in evalvacijo individualiziranega programa seznanjeni, naj sodelujejo s svojimi predlogi tako pri načrtovanju kot pri evalvaciji. Strokovna skupina je tista, ki dokončno opredeli vsebino individualiziranega programa. Starši in dijak niso strokovna skupina, prav tako za veljavnost individualiziranega programa ni nujen podpis staršev.

7. Vloga in naloge spremljevalca

Težje in težko gibalno oviranim ter slepim dijakom, ki so usmerjeni v izobraževalne programe s prilagojenim izvajanjem z dodatno strokovno pomočjo, se lahko za izvajanje fizične pomoči v času izvajanja vzgojno-izobraževalnega dela dodeli stalni ali začasni spremljevalec.

Dolgotrajno bolnim dijakom, slabovidnim dijakom oziroma dijakom z okvaro vidne funkcije, dijakom z avtističnimi motnjami in dijakom s čustvenimi in vedenjskimi motnjami se izjemoma lahko dodeli začasni spremljevalec na podlagi kriterijev, ki jih določi minister.

Naloge spremljevalcev so lahko zelo različne, skladno z vzgojno-izobraževalnimi potrebami vsakega dijaka s posebnimi potrebami posebej. Njegova vloga se spreminja glede na potrebe dijakov, razvoj in pridobljene veščine za samostojno delovanje in socialnega vključevanja. Spremljevalec lahko prevzema več nalog, ki jih določi strokovna skupina. Njegova vloga naj bo v individualiziranem programu opredeljena natančno in ciljno. Deluje naj v tesnem sodelovanju s člani strokovne skupine in sledi njihovim navodilom, hkrati pa s svojimi opažanji in predlogi sodeluje tudi pri načrtovanju nadaljnjega dela.

Njegove naloge so skladne z navodili strokovne skupine in usmerjene predvsem v:

- pomoč pri vsakodnevnih opravilih (skrb zase, dnevni obroki, priprava na delo ipd.),
- spremstvo pri prihodu/odhodu v šolo, v odmorih (varnost, orientacija, socialna interakcija ipd.),
- varen umik v miren del prostora/prostor (preobremenjenost, senzorna preobčutljivost ipd.),
- pomoč pri sledenju pouku, organizaciji zapiskov ...,
- pomoč pri uporabi pripomočkov,
- spremstvo na dnevih dejavnosti, prireditvah, izletih ...,
- usmerjanje k dejavnostim, informiranje o spremembah ...,
- spodbujanje, fizična opora in skrb za varno vadbo pri športu ...,
- drugo.

O izvajanju vzgojno-izobraževalnega procesa za dijake s posebnimi potrebami si lahko več preberemo v že omenjenih virih:

- Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (Uradni list RS, št. 58/11, 40/12 – ZUJF, 90/12 in 41/17 – ZOPOPP),
- Pravilnik o dodatni strokovni in fizični pomoči za otroke s posebnimi potrebami (Uradni list RS, št. 88/13),
- Kriteriji za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oz. motenj otrok s posebnimi potrebami,
- Navodila za prilagojeno izvajanje srednješolskih programov z dodatno strokovno pomočjo
- Delo z otroki s posebnimi potrebami, učnimi težavami in posebej nadarjenimi učenci. Praktično gradivo s strokovnimi napotki in konkretnimi primeri dejavnosti (2014). Različni avtorji, Natalija Vovk Ornik (ur.). Pridobljeno 22. 4. 2021 s spletne strani <http://www.zfm.si/artikli/prirocniki/delo-z-otroki-s-posebnimi-potrebami-ucnimi-tezavami-in-posebej-nadarjenimi-ucenci.html>.